

TOPONÍMIA DEL TERME DE LA PALMA D'EBRE (I)

Ricard SERRANO I CIURANETA

HISTÒRIA: El nom de La Palma apareix citat per primera vegada en un document reial datat el 1262, que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. En aquest document hom fa referència a la donació, per part del rei Jaume I, de la vila de La Palma i d'altres indrets al cavaller Arnau de Bosch. Abans d'aquesta data, no tenim cap notícia certa de La Palma. Un excursionista aficionat a la Història que hi va fer estada l'any 1917, basant-se en documents de les viles d'Ascó i Flix, conjectura sobre la possibilitat que abans de la conquesta de Tortosa (1148) i Lleida (1149), el poble no fos sinó un llogarret format per algunes alqueries mores, en el camí que anava de Lleida a l'Ebre. El que en podem suposar amb versemblança és que a la fi del segle XII ja existia la vila com a tal, com ho demostra l'església romànica, encara dempeus, que fou començada en aquella època. L'any 1383 tornem a trobar La Palma esmentada en els documents. Aquesta vegada a l'ocasió de les rivalitats que oposen Lleida i Tortosa. El poble apareix adscrit a la senyoria dels poderosos lleidatans Sentcliment.

L'any 1398 el municipi de Barcelona comprà la vila juntament amb Flix, Banyoles i Miramar, inscrivint així la presència barcelonina en el riu Ebre i trencant-hi el monopoli del comerç tortosí, especialment del blat aragonès. Sembla que La Palma esprovà la seva màxima expansió en els segles XVIII i XIX, la seva població essent aleshores d'unes 1.300 ó 1.400 persones. A la fi del segle XVIII va començar-se la construcció de l'església nova, que, interrompuda amb la Guerra del Francès, no va ésser consagrada fins al 1823. L'any 1917, la vila comptava encara 1.188 habitants, però el posterior empobriment de la comarca amb la consegüent emigració devers els grans centres industrials (per a La Palma, fou tradicionalment Sabadell) ha fet que el 1970 no en tingués sinó 613.

GEOGRAFIA: La Palma fou adscrita a la comarca de la Ribera d'Ebre llavors de la divisió territorial de la Generalitat, i això es comprèn si hom té en compte el fet que les relacions comercials han girat sempre a l'entorn de Flix i de Mora d'Ebre, que és el seu mercat principal. La distància del poble a la Bisbal,

Margalef i Cabacers (Priorat), o a Bovera (Garrigues), és sensiblement més curta, anant-hi pel recte, que no pas a les poblacions riberenques, però la poca importància dels poblets indicats decanta La Palma cap a les viles de la vall.

Geogràficament, el terme de La Palma és una cruïlla, en tots els aspectes, entre les comarques de *Les Garrigues*, *El Priorat* i la *Ribera d'Ebre*. Té la forma d'una fulla de la qual les nerviositats serien els diversos barrancs que s'uneixen tots en un nus estratègic anomenat *Toll de l'Estret*, des d'on, formant un sol barranc, van a fer cap a l'Ebre.

Orogràficament, el terme representa els darrers confortos de la *Serra de la Llena* i del *Montsant*, que s'amoroseixen més i més a mesura que ens acostem a l'Ebre per la banda de Flix. Lògicament, doncs, les principals elevacions del terreny es troben sobretot al nord i sobretot al nord-est del terme, on arriben als 600 metres d'alçària.

Més de la meitat del terme és coberta pel garrigar, alternat amb claps de bosc, especialment als cims dels tossals, mentre que les valls són ocupades per l'oliver, l'ametller i, en menor extensió, els cereals i la vinya.

L'únic corrent semi-permanent d'aigua que hi ha a la contrada és l'anomenat *Riu de la Cana*, riera que forma la ratlla fronterera entre les «províncies» de Lleida i Tarragona. El sistema hidrogràfic del terme ve representat per diversos barrancs que aboquen tots, com ja hem dit, en el *Toll de l'Estret*. El terreny accidentat fa que hi hagi molts noms de lloc referits sobretot a elevacions, depressions, estrets, cingles, valls, etc.

LA LENGUA: A La Palma es parla una modalitat de català occidental, essencialment semblant a la dels pobles del Baix Priorat, força distinta del parlar de la Ribera d'Ebre. També val a dir que la influència del català oriental, sobretot en el lèxic i en algunes formes morfològiques, és secular, tant per les tradicionals relacions amb Barcelona (recordem que La Palma n'era un «carrer»), com per les més recents amb Reus i Sabadell, aquestes darreres per causa de l'emigració.

ELEVACIONS DEL TERRENY: No hi ha en el terme grans muntanyes, però en canvi presenta nombrosíssimes elevacions, anomenades, en general *puntes* o *tossals*. També s'hi coneixen les formes *turó* i *turonet* aplicades a elevacions menys prominents. (Per contra, no s'hi coneixen els derivats de *puig*).

Els planells són anomenats *erols* (*Les Eroles*, nom d'una partida). Molts dels tossals són coronats per grans penyals anomenats *torms* (*tormo* és sentit com a castellanisme). Per a les grans roques, el nom més corrent és el de *penyals*. Els espadats de roca s'anomenen *cingles*.

Principals elevacions: *Lo Tossal Gros*; *La Punta Beiana* (beyâne); *La Costa Les Fosses* (El terme *costa* és molt corrent per designar un pendent pronunciat. (En la parla local, el «de» és omès entre el genèric i el nucli. En canvi sols posar-se quan es tracta de masos). *Lo Comellar la Pedrenca* (Els termes *coma*, *comella*, *comellar*, designen normalment una valleta poc profunda i més aviat pendent. Per extensió, s'esdevé sovint que un cim veí prengui nom de la coma que hi neix. Quant al nom *la Pedrenca*, designa en el poble un tipus d'erba que

arrela a la pedra); *Los Corral Meloners* (Prop del tossal, hi ha una partida de terra amb aquest nom); *La Punta la Xuta* (*xuta* és sinònim d'òliba); *Lo Comellar la Bellesa o Vellesa* (bejeze); *La Punta'l Manyanes* (nom de casa); *La Punta'l Ramonet*; *Lo Tossal del Junquet*, o, més corrent, *Lo Junquet*. (En català occidental, el mot corrent per a *jonc* és *junc*, i així trobem en el terme noms com *juncar*, *junquera*, etc. Segurament cal relacionar-hi també el nom d'aquest tossal); *La Punta Quèrna* (ku-er-na). A la Ribera d'Ebre, la «quèrna» era una moneda que valia 1/12 de pta. Potser és aquest l'origen del nom); *La Punta de l'Asi* (Ase) (El tancament de la *e* en *i* en certes posicions és normal en cat. occ.: *cove* = *covi*, *ferèstec* = *frèstic*); *La Punta la Canaleta* (El terme *canal* és molt viu a la comarca); *La Punta la Martorella* (Potser a través d'un antropònim; o potser del nom d'una varietat de raïm, [«martorella»]); *La Punta la Pileta* (*pileta* designa en el poble una pedra cava o buidada on abeuren els animals); *La Punta la Sentinella*; *La Punta Sambequer* (*Sambeca* designa un tipus de pedra pinyolenc. És possible que el nom original fos de *Tossal Sambequer*, però ara sol dir-se *Punta Sambequer*, sense fer concordar); *Los Agudells* (Relatiu a la forma d'aquests tossals); *La Coma de Vaques* (Atès el costum del poble, caldria esperar *Coma-Vaques*, però aquí s'ha conservat el lligam, potser per eufonia); *La Talaia la Vall*; *Talaia el Boveret*, etc. (Els punts alts dels cims des d'on es pot observar bé el terreny s'anomenen *talaies*. Aquest terme és molt viu en boca de barracaires o caçadors. *Els barracaires* són els qui van a la *barraca*. La *barraca* és una cabana feta amb soques i fulles d'arbre, simulant el bosc mateix, on el barracaire s'arredossa i crida, amb un reclam anomenat *xut*, els ocells que, en posar-se sobre els brancs prèviament envescats de la barraca, hi queden agafats); les dues serralades més importants són: *la Serra de la Llena* i *la Serra dels Gorraptes* o *de Gorraptes*.

PARETS VERTICALS.— CINGLES: En el terme és corrent el mot *cingle*, i també el d'*espadat*. Els més importants són: *la Roca la Pena* i el *Penal del Sant*. No hi ha record del significat primitiu de *pena*, *penal* identificat avui amb la idea de tristesa. Al límit del terme hi ha el *Penal de Sas*.

LES DEPRESSIONS. ELS COLLS: Ja hem esmentat abans les *comes* o *comellars*. Per als *colls*, el concepte hi és el normativament establert: pas enlairat entre dos volums muntanyencs. Només he recollit els següents: *Coll del Cinto*, *Coll de la Rossa*, *Coll de la Creu* i *Coll del Calafat*. Aquest darrer, no creiem pas que tingui res a veure amb el genèric «calafat», sinó més aviat amb l'arrel àrab «cala» —castell— o bé amb el nom, també àrab «Halah» (cf. Calaf).

FONTS I POUS: *La Font Vella* (La tradició diu que és feta dels moros. En realitat, les pedres que se'n conserven deuen datar de la mateixa època que l'església romànica: segles XII-XIII); *La Font del Mingo*; *Les Tres Fonts* (Dóna nom a una partida de terra); *La Font de l'Àngel*; *La Font del Roc*; *La Font dels Sords* (Origen de l'anomenat *Barranc dels Sords*. Hi ha prop una partida que ha nom *Les Sorts*: potser això ha estat reinterpretat com *Els Sords*, per etimologia popular); *La Font d'en Vall* (fõn dan bál) (A remarcar la conservació fòssil de l'article personal «en», actualment desaparegut de tota la zona de català occiden-

tal, substituït per l'article); *Lo Povinal* (Pobinál) (És una deformació de «pou veïnal». Actualment és el dipòsit d'aigües del poble.

AIGÜES CORRENTS. BARRANCS: El nom del riu *Ebre* és *Ebro* (la *Palma d'Ebro*). Coromines diu que és mossarabisme i no castellanisme. Goso dissentir d'aquesta opinió, ja que, per als naturals de la comarca, el nom habitual del riu Ebre és, tot simplement, *lo Riu*. En el poble, l'afegit del nom de la vila «d'Ebre» —*La Palma d'Ebre*— és molt modern.

L'altre riu permanent proper és *el Montsant*, que passa per La Bisbal, poble veí. A La Palma, aquest riu és anomenat correntment *riu de La Bisbal*, però també s'hi coneix el nom de *riu Montsant*.

Els corrents d'aigua de pluja que baixen dels *tossals* s'anomenen *torrents*. Els torrents, quan són d'una certa importància i formen vall, s'anomenen *barrancs*. Quan plou fort, es diu que «baixa torrentada», i quan els barrancs porten aigua, «les valls baixen».

Principals barrancs (van precedits de l'article): *Riu de la Cana* (Cana, de canna —canya?—, o bé, com diu Moreu-Rey, amb el sentit de fita, molló, ja que el riu sempre ha estat frontera comarcal i ara «provincial»?); *Barranc dels Masos*; *Barranc del Sord* (cf. *la Font dels Sords*); *Barranc dels Montblanquets*; *Barranc dels Abellars*; *Barranc dels Panicals*; *Barranc del Pas de l'Asi*; *Barranc del Toll de l'Estret* (barranc on aboquen totes les aigües del terme, i que va a parar a l'Ebre); *Toll de l'Estret* (veritable toll. El nom original podria ésser *Toll Estret*, car és fondo i estret. També podria ésser el *toll* que forma el (*riu*) *Estret* —de curs estret i profund).

ROQUES I COVES: En el terme abunden les coves. Una cova gran és una *cavorca* o una *covassa*. A la toponímia es troben també d'altres termes, com *espluga* (*Camí de l'Espluga*, al terme veí de Cabacers, etc.). Els noms següents de coves van precedits de l'article (*la*).

Cova'n Feliu (Conservació fòssil de l'article personal); *Cova'l Corb*; *Cova l'Argenter*; *Cova'ls Coloms*; *Cova'l Fuster*; *Cova'l Moix*; *Cova Robina* (amb relació amb «rupes», —gruta, cavorca—); *Cova Sorteta* (pertanyent a *Les Sorts*, nom d'una partida); *Cova'l Massot* (la pronúncia amb doble essa ens fa sospitar que el nom deu venir d'un antropònim, al seu torn sortit de l'àrab Mas'ud (DCVB), més aviat que de Mas + ot); *Cova la Rabosa*; *Cova Fosca*; *Cova la Pansa*; *Cova'l Porrerano* (Nom de casa); *Cova'l Mesildo* (Nom de casa); *Cova'l Poquet* (Nom de casa); *Covassa*; *Cova l'Àngel*; *Cova'l Quicanyo* (Antropònim).

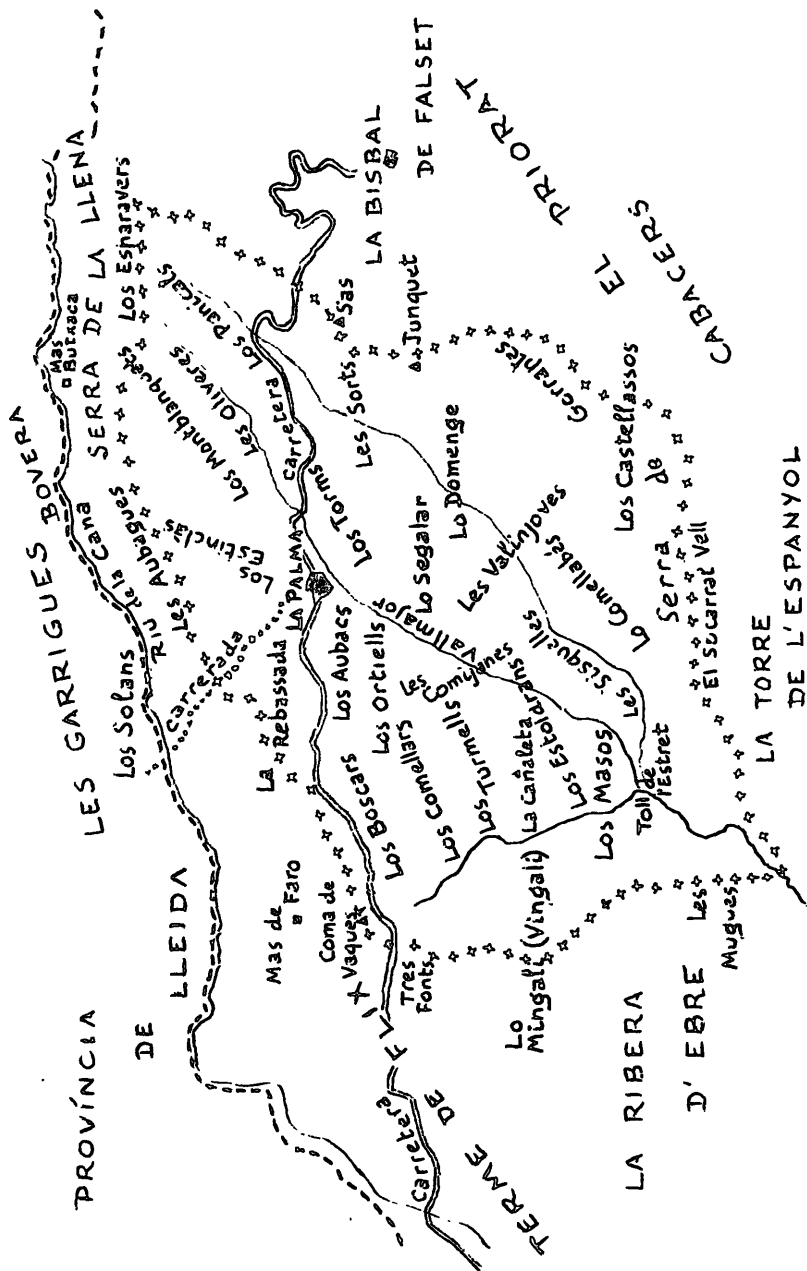
AVENCs: El terme *avenc* és conegut dels vells i mig desconegut dels joves. L'únic avenc mig remarcable és *el Pou Sant*.

MASOS: La majoria de Masos es troben a la *partida* anomenada *Los Masos*, lluny del poble, devers Flix. Aquests masos eren habitats fins a la fi del segle XIX. A l'època, foren abandonats i només s'hi anava a temporades amb motiu de les feines agrícoles. Finalment, amb la mecanització, aquests masos es troben en franca decadència. Val a dir que, en el poble, una simple cabana de pedra enmig

del camp rep el nom de «mas». En general, el nom del mas correspon a la casa del propietari. Així tenim *Mas Render*, *Mas Colom*, *Mas Cabileta*, etc.

Destaquem per llur importància els següents: *Mas Butxaca*; *Mas Bonico* (Amb «o» conservada. Deu ser un arcaisme, ja que la gent ara diu «bonic» per expressar el concepte de bellesa. «Bonico» és un aragonesisme molt antic); *Mas de Faro* (Ja en el terme de Flix, però pertanyent a una casa del poble: *Cal Galzeran*. El nom deu venir de l'àrab [Coromines], perquè la situació geogràfica no permet la interpretació «far»).

PARTIDES: Amb les partides de terra hem estat (pensem) exhaustius: *Los Estinçlars o Estinçlars* (astinçklás) (Etim: incerta; potser de «lentisclar» [Soberanes, Veny]); *Los Aulivars* (col·lectiu d'auliva —oliva—); *Los Masos* (La zona més allunyada i més rica del terme, per tal com hi ha valls d'una certa importància o *vallades*); *Lo Mingali o Vingali* (Partida, que penetra llargament en el terme de Flix, anomenada *Mingali* pels palmencs i *Vingali* pels Flixencs. Tenint en compte els nombrosos *Vin/Bin/Min* que corresponen a un Ibn aràbic, aventurariem l'etimologia Ibn-Ali per a aquesta contrada Cf. *Vinferri* = Ibn Ferri; *Vinfaro* = Ibn Harûd, etc.); *Los Turmells* (de *torm*); *Los Segalàs o Segalassos* (Hi ha vacil·lació en la pronúncia. Deu correspondre a «Segalars» —camp de sègol—. La pronúncia «Lossegalàs» s'ha identificat amb «Lo Segalàs» i a partir d'aquí s'ha creat un plural «Segalassos»); *Les Valinjoves* (balinçžbes) (També grafiada «Valanxoves». Sembla que la partida pertanyia a un tal Jover = Vall d'en Jover o Vall d'en Jove. [Si la pronúncia occidental de l'article personal era «en», és normal el tancament a «in», un cop fossilitzat aquest, mentre que una pronúncia més tardana «an» per «en» —també normal en cat. occ.— justificaria la grafia amb «a». Resulta, però, difícil d'explicar la despalatalització $\text{ɟ} = \text{l}$. Bal (d'en Jove(r) = Balenjove = Balinjove)]; *Les Sisquelles* (Moreu-Rey considera que és un antic sinònim de «canyís»); *Lo Comellabés* (Comellar de Bes?). *Bes* és llinatge estès a la comarca); *Los Boscars* (boskàs) (Encara que el DCVB no consigna aquest mot, sembla que és viu aquí amb el sentit de «boscúria»); *Los Ortiells o Urtiells* (Urtiells) (Potser és un derivat d'hort, com «ortells» o «hortells»); *Les Eroles o el Pla d'Eroles*; *Los Panicals* (El panical és una espècie de la garriga, semblant al card); *Los Torms*; *Los Aubacs*; *Les Auliveres*; *Los Montblanquets* (Aquí deu referir-se a una coloració blanquinosa dels turons; si no ve de gentilici); *Los Estoldrans* (astoldrans) (Si suposem que hi ha l'article salat fossilitzat, «toldrà» és una forma per «tolsà» o «tolosà». L'antropònim haria donat lloc al nom de la partida); *La Cantonovella* («Canta n'ovella?»); *Los Esparavers* (aquí equivalent a «esparvers»); *Lo Coll de la Creu* (Hi ha una creu de terme dalt del coll); *Les Aubagues* (A la riba esquerra del riu de *La Cana*. A l'altra banda, ja en el terme de Bovera, hi ha els *Solans*); *Lo Comellar l'Escala*; *Les Comijanes* (komižanes) (Etim: probablement «Comes Mitjanes», amb simplificació); *Los Abellars* (abejás) (Etim: abella); *La Rebassada* (Forma local per Rabassada); *Lo Planot*; *Los Comellars* (komejás); *Lo Dumenge* (dumènže) (Aquest nom, de la mateixa família que «domeny», domini, ho és de diverses partides, i és molt freqüent a les comarques tarragonines. La pronúncia amb «u» és deguda a la identificació popular amb «dumenge», forma local per «diumenge»); *Les Peces*; *Les Planes*; *Les Planetes*;

Los Hortals; Les Corterades (És curiós que es digui en el poble «quartera», mentre que es conserva l'arcaisme «corterada» i «corteràrie» [corteraire o quarteraire]); *Les Pruneres; Les Sorts; Lo Socarral Vell* (Deu ésser relacionat amb «socarrat», «socarrar». Potser hi havia hagut altre temps una gran crema); *La Canaleta* (Rep el nom de la *Punta la Canaleta*); *Los Castellassos; Los Solans; La Vallmajor; Lo Comellar la Bellesa o Vellea; Les Mugues* (Terra partionera de terme. Moreu-Rey diu que «muga» marca un límit de propietat o frontera jurisdiccional); *La Coma Fonda; Los Argadells; Les Barberanes* (d'antropònim?).

* * *

En un segon article estudiarem l'antroponímia de La Palma (noms de les cases, renoms, etc.).

EL PRESIDENT TARRADELLAS I CASSÀ

Quan l'any 1979 vingué a Cassà de la Selva el President Tarradellas, en l'acte de recepció a l'Ajuntament, l'Alcaldessa li manifestà solemnement que tenia una important petició a fer-li. El President possiblement pensà en subvencions o ajudes extraordinàries i féu un posat un xic de circumstàncies. Quan la nostra flamant Alcaldessa li digué que es tractava de mantenir la grafia tradicional de CASSÀ amb les dues esses, la cara del Sr. Tarradellas es distendí, i tot joiosament digué: «Concedit! Des d'ara, concedit!»...

(Fragment d'un resum de la història del nom de Cassà de la Selva, per Jaume DALMAU I CASANOVAS).